

diskussion, hvorvidt de nye kulturelementer skyldes indvandring fra den nære Orient eller har anden begrundelse, og jeg gør det med en belysning af teorierne, som overflødiggør anmelderens parenthetiske spørgsmål. Indvandringsteorien er i nyere forskning fremsat første gang i 1953 af Fritz Schachermeyr, en af de betydeligste nulevende kendere af Grækenlands tidlige forhistorie, hvis sidste indlæg i debatten kom i 1964, året før afslutningen af mit manuskript (1965, cf. forordet). Den samtidige publikation af de nyeste engelske udgravninger i Knossos på Kreta med en tolkning af det tidligste neolithiske materiale som tegn på indvandring, sikkert fra Lilleasien, viser, at indvandringsteorier til bedømmelse af Grækenlands tidlige neolithicum er i høj grad levende. Jeg må således protestere mod anmelderens konklusion: »I forfatterindens fremstilling er det imidlertid stadig den ældre forsknings »neolithiske revolution« . . . der spøger«. Intet genfærd spøger i min fremstilling. Den behandler faglitteraturens aktuelle diskussion i overensstemmelse med teoriernes formulering.

Sent stiller anmelderen spørgsmålet om min bogs forhold til kilde-materialet, specielt kildematerialets struktur. Betydningfuldt nok undersøger anmelderen overhovedet ikke dette spørgsmål, endsige besvarer det. Hvorfor efterlader en faglig anmelder et så fundamentalt relevant og af ham selv stillet spørgsmål åbent?

Ligesom jeg mener, at min bog er helt i overensstemmelse med kilde-materialet fra Grækenlands tidlige forhistorie og dets struktur og ikke i anmeldelsen har fundet bevis for det modsatte, vil jeg tillade mig at udtale – modsat en af anmelderen fremsat ligeledes ubevist påstand – at mine problemformuleringer for Grækenlands tidlige forhistorie er helt åjourførte, omend ofte væsensforskellige fra de inden for nærorientalsk arkæologi relevante, som synes lagt til grund for anmeldelsen.

INGRID STRØM

I SINE bemærkninger til min anmeldelse af Grækenlands forhistoriske kulturer har forfatterinden ment at kunne påpege en manglende hensyntagen til bogens dobbelte formål. Denne opfattelse må skyldes, at hovedvægten i anmeldelsen var lagt på en kritisk vurdering af de kulturhistoriske teorier, som også kunne have interesse uden for de fagstuderendes kreds. Det blev dog gjort ud fra den betragtning, at netop de kulturhistoriske teorier og problemformuleringer må være bærende for materialefremlæggelsen i et arbejde af den foreliggende art. I forbindelse med Grækenlands tidlige forhistorie, hvor kildestoffet endnu er så mangelfuldt, spiller problemformuleringer og teoridannelser en vigtig heuristisk rolle. Man kan henvise til et nærliggende eksempel fra nærorientalsk arkæologi: V. Gordon Childe's *New Light on the Most*

Ancient East, der oprindeligt byggede på et kildemateriale lige så sparsomt som det, der i dag foreligger fra Grækenlands tidlige forhistorie, men ikke desto mindre blev retningsgivende for mere end 30 års arkæologisk forskning.

Af disse årsager følte anmelderen det naturligt at rette opmærksomheden mod de to fænomener, som mest grundlæggende ændrer kulturforløbet i det forhistoriske Grækenland: den begyndende fødevareproduktion i neolitisk tid og den begyndende metalteknologi i tidlig bronzalder. Som påpeget i anmeldelsen rummer arbejder af R. H. Dyson og K. V. Flannery problemformuleringer om den tidlige neolitiske udvikling, som får afgørende betydning for vurderingen af de kulturer, der er direkte afhængige af den nære Oriens. Disse arbejder er nævnt i litteraturlisterne men spores ikke i forfatterindens fremstilling. Side 45 rejser spørgsmålet: »hvordan har man på det græske fastland ved overgangen til den neolitiske tid opnået kendskab til landbrug og lært at beherske den keramiske fremstillingsproces?« Herefter følger en diskussion af de to muligheder, der efter forfatterindens opfattelse kan komme på tale: »ved indvandring af folk med landbrugskyndighed eller ved kulturpåvirkninger«. Modsat forfatterindens påstand rummer afsnittet om de tidligste neolitiske fund ingen diskussion af oprindelsesproblemet, blot den ovenfor citerede, helt isolerede bemærkning om, at landbrugskulturen ikke kan være opstået spontant i Thessalien, som hverken havde de klimatiske betingelser eller oprindelsesformerne for de første tamdyr (s. 34). Derimod finder man senere (s. 46) de mange århundreder yngre keramiske forbindelser fremført som et indicium for forbindelsen med agerbrugskulturens mulige oprindelsesområder, Nordmesopotamien og Anatolien. Dette tiltrods for, at det erkendes, at landbrugskulturen ikke indføres på det græske fastland som en fuldt udviklet keramisk kultur (s. 45). Et andet indicium, som fremføres, er tilstedeværelsen af henholdsvis pilespidser og slyngesten i de tidlige neolitiske fund fra Thessalien (s. 46). Men hvor finder man i denne forbindelse en detaljeret skildring af de tidlige neolitiske agerbrugssamfunds relationer til f.ex. det økologiske milieu, der betinger deres fremkomst? Man kan således ikke give forfatterinden ret, når hun hævder, at afsnittet behandler faglitteraturens aktuelle diskussion i overensstemmelse med teoriernes formulering.

Hvad angår skildringen af den tidlige bronzalder, så fremføres ovenfor det argument, at sparsomme bylevn angiver eksistensen af bykulturer allerede i neolitisk tid på det græske fastland. Men hvorfor mangler da enhver diskussion af denne meget vigtige iagttagelse helt i fremstillingen? Hvorfor refereres intet sted til de afgørende ændringer af hele kulturbilledet, som fremkomsten af tidlige bykulturer må have medført også i Grækenland? Forfatterinden har dog selv påpeget, at en række tekno-

logiske fornyelser i dette tidsrum læres direkte fra den nære Orient. Fremstillingen ville netop have vundet ved, at en række af de problemstillinger, der har vist sig så frugtbare i naboområdernes arkæologiske forskning, blev forsøgt på det græske materiale.

Heri ligger ingen nedvurdering af bogens øvrige kvaliteter. Den er tidligere af anmelderen blevet anbefalet som opslagsværk for fagstuderende, den refererer loyalt arkæologiske udgravningsrapporter og fremlægger meget nyt materiale i oversigtsform. Men når forfatterinden endnu en gang rejser spørgsmålet om bogens forhold til det stadig voksende kildestof, kan der kun svares, at overensstemmelsen med det tilgrundliggende kildemateriale netop vises af, om fremstillingen leder frem til fornyede frugtbare hypoteser, om den opfylder sin heuristiske funktion. Det synes ikke at være tilfældet med Grækenlands forhistoriske kulturer, dertil tages for lidt hensyn til de sidste årtiers problemorienterede, arkæologiske forskning.

JØRGEN JENSEN

JØRGEN JENSENS svar på mit indlæg ovenfor angiver klart anmeldelsens grundlag i nærorientalsk og ikke græsk arkæologisk forskning. Imidlertid er nærorientalsk-arkæologiske teoriers anvendelighed på det kendte tidlige græske materiale, som jeg naturligvis har undersøgt, stærkt begrænset, dels grundet i dettes mangelfulde karakter på væsentlige områder – selv sammenlignet med det nærorientalske for 30 år siden – dels i afvigende betingelser for kulturudviklingens forløb. Grækenlands tidlige udvikling foregår ikke selvstændigt, men under stadige kulturpåvirkninger fra den nære Orient og ofte efter at de tidligste og mest afgørende udviklingsfaser allerede er tilbagelagt her. Anmeldelsens korthus af hypoteser om Grækenlands tidlige bronzealder illustrerer risikoen ved kritikløs overførelse, der næppe kan anbefales til en lærebog for studenter; her må forskningens primære grundlag og konkrete resultater fastholdes og henvisning og hensyntagen til en bogs lærebogsformål er ikke irrelevant for en anmeldelse.

Dysons og Flannerys artikler (Science 1964 og 1965) blev jeg først bekendt med efter manuskriptets afslutning i 1965. Jeg afstod fra en da teknisk vanskelig indarbejdelse af deres teorier i den nærorientalske indledning, især fordi karakteren af det kendte materiale fra Grækenlands præ-keramiske neolithicum ikke muliggør teoriernes direkte overførelse hertil; dette begrundes også af den i anmelderens svar ikke citerede sidste sætning i afsnittet på s. 34: » . . . bondekulturen træffes først, da den har nået et udviklingstrin med mange kornsorter og flere arter af husdyr«. Min på s. 34 fremsatte konklusion om agerbrugets oprindelse på det græske fastland ved indførelse fra den nære Orient resumeres i sætningen: »Ligesom landbrugsdyrkelsen må Grækenlands keramikfremstilling være